

УДК 796.332.011.7:111.852

К84 Про що ми думаємо, коли думаємо про футбол /
Переклад з англійської Олександра Михельсона. —
Київ: Yakaboo Publishing, 2019. — 160 с.

Перекладено за виданням:

Simon Critchley. What We Think About When We Think About Football.
Profile Books, 2017. ISBN 978-1781259214

Про що ж ми думаємо, коли замислюємося про футбол? Ця тема охоплює питання пам'яті, історії, географії, суспільства, гендеру, родинної та племінної приналежності, національної ідентичності, психології окремих груп людей і натовпу. Цінності футболу як гри близькі до соціалізму, однак як бізнес у світовому масштабі цей вид спорту пронизаний жадобкою, корупцією та автократією.

Філософ Саймон Кричлі аналізує цю вибухову суміш та наголошує на естетиці, ба навіть поетиці футболу. Звісно, як футбольний фанат, Саймон розповідає про світлих і темних героїв футболу: Зідана та Кройфа, Клафа і Реві, Шенклі й Клоппа.

Усі права застережено.

Відтворювати будь-яку частину видання у будь-якій формі та будь-яким способом без письмової згоди видавництва і правовласників заборонено.

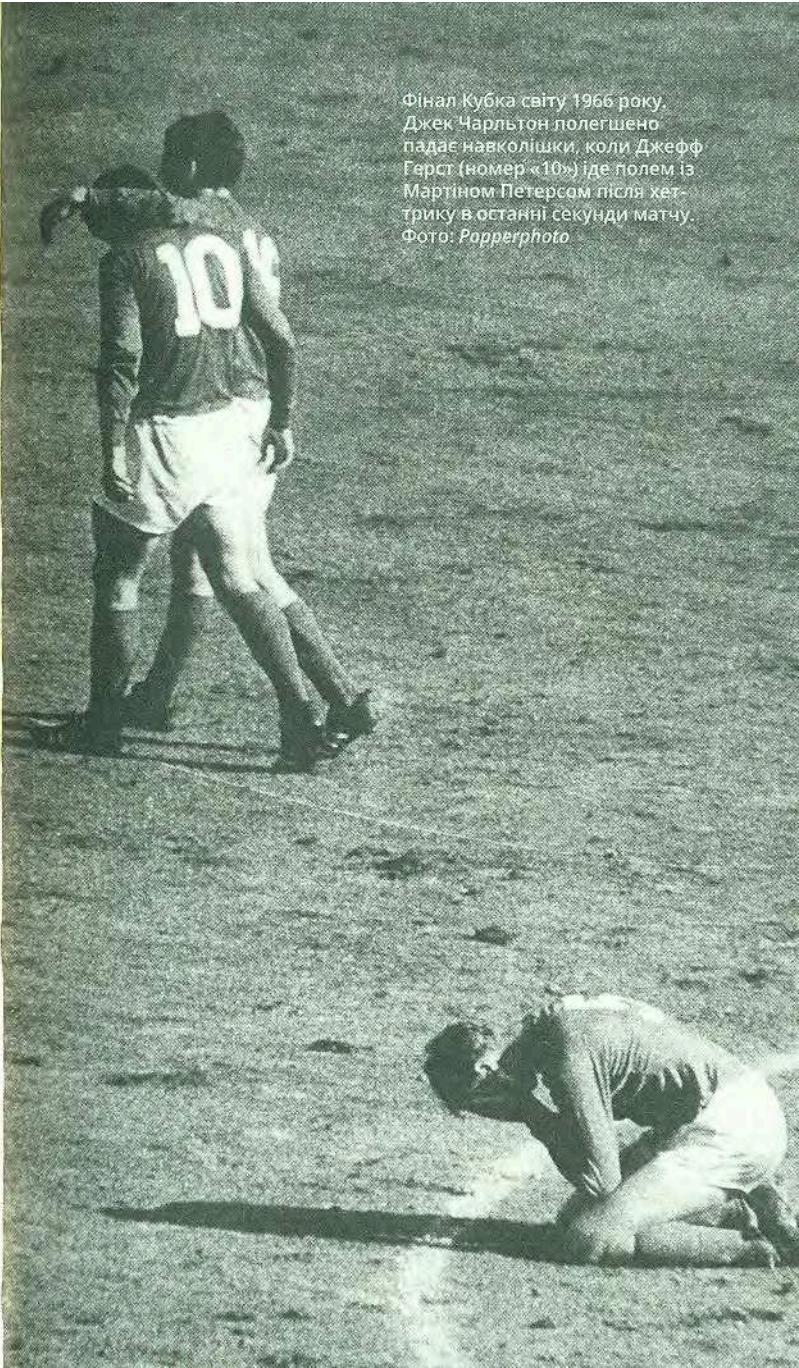
ISBN 978-617-7544-27-1

Copyright © Simon Critchley

© 2019 Yakaboo Publishing, видання українською мовою

© 2019 Ольга Штонда, дизайн обкладинки

© 2019 Todd Kesselman, фотографія автора

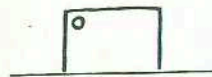
Фінал Кубка світу 1966 року.
Джек Чарлтон полегшено
падає навколішки, коли Джефф
Герст (номер «10») їде полем із
Мартіном Петерсом після хет-
трику в останні секунди матчу.
Фото: Popperphoto

Марсель Десаї з ФК «Челсі», матч проти
«Манчестер Юнайтед» у березні 1999 року, що
закінчився нічиєю.
Фото: Ben Radford/Allsport

ЗМІСТ

Соціалізм	1
Екстаз відчуттів	18
Десуб'єктивація футболу	30
Як воно — бути м'ячем?	36
Повторення без оригіналу	45
Театр ідентичності та неідентичності	50
І вкрай важливо, щоб лунала музика	55
Теорія та праксис	63
Глупота	69
Розум	77
Зізу	89
Тренерська ностальгія	99
Час Клоппа	110
Футбольний історизм	115
Діставання з минулого	124
Відраза	131
Примітки	140
Бібліографія	145
Подяка	148

СОЦІАЛІЗМ

ПРО ЩО МИ ДУМАЄМО, коли думаємо про футбол?

Це ж стільки всього, стільки складних, суперечливих, взаємовиключних речей: спогади, час, місце, соціальний статус, гендер у всіх його бентежних виявах (особливо в тому, що стосується не лише маскулінності, а й фемінності — дедалі більше), родинна ідентичність, етнічна ідентичність, національна ідентичність, природа колективів — колективів гравців і також колективів фанатів — і часто насильницькі, але подекуди й миролюбні, ба навіть сповнені взаємоповаги взаємини між «нашими» та «їхніми».

Безумовно, футбол — тактична гра. Для підтримання гравців у формі необхідні дисципліна та невтомні тренування, а також — і це навіть важливіше — вони потрібні для побудови й збереження обрисів команди. Команда — це сітка, динамічна структура, матриця з рухливих вузликів, яка ні на мить не залишається незмінна і водночас прагне тримати свою форму. Команда — це мобільна система змінних, яку протиставляють аналогічній системі, тобто команді суперника. Мета цієї системи — попри показники володіння м'ячем, ну чи попри агресивний або, навпаки, оборонний стиль гри — полягає в захопленні простору та контролі над ним. Те, як команда заволодіває територією, має очевидні аналогії з діями поліції чи армії в плані атаки й відступу, захоплення

та облоги. Футбольна команда має бути організована, як маленька армія: компактна, згуртована, мобільна й фахова сила з чіткою системою субординації. Як багато хто вже зазначав, футбол — це продовження війни в інший спосіб, але цілі футболу мають відверто військовий присмак: перемога або, в крайньому разі, героїчна поразка¹.

Як свого часу зауважив Білл Шенклі, хумир мого дитинства й легендарний менеджер ФК «Ліверпуль» 1959–1974 років, основне у футболі — це контролювати простір та робити передачі. Безперервно. Коли ж контроль та передачі поєднані з рухом і швидкістю так, що після кожного пасу перед гравцем із м'ячем відкриваються одразу два-три варіанти подальших дій, тоді команда з м'ячем рано чи пізно обов'язково заб'є. Ну а переможе той, хто заб'є найбільше голів. Усе й справді просто. Утім, як сказав нині покійний Йоган Кройф, видатний голландський футболіст і наставник: «Грати у футбол дуже просто, але грати в простий футбол — найважча на світі річ». На відміну від таких видів спорту, як гольф чи теніс, ба навіть бейсбол, крикет або баскетбол, футбол — не індивідуалістична гра. Хоча немає сумніву, що як бізнес-систему його розвивають знаменитості, які відтак вимагають (і отримують) дедалі більшу фінансову автономію, натомість футбол як гра тримається не лише на окремих гравцях, хоч би яких талановитих. Футбол тримається на команді. Він колективний за своєю суттю. Це дії всіх футболістів, які грають сукупно, один із одним і один для одного, а отже, утворюють мобільну просторову сітку команди. На наступному рівні стоять дійсно обдаровані гравці-індивідуали, як у ФК «Барселона», або не такі вже й зірки, що діють як спаяне ціле, як ефективний приклад самоорганізації, де кожен гравець достеменно

Білл Шенклі
демонструє свою
«ходу Вемблі»,
1973 рік.
Фото: *Evening
Standard/Getty
Images*

знає свою роль у загальнокомандній структурі. Тут мені спадають на думку команди на кшталт ФК «Лестер Сіті» в англійській Прем'єр-лізі сезону 2015/16 (який воістину повернув фанатам справжній футбол) чи такі, як збірна Коста-Рики на Кубку світу-2014 або збірна Ісландії на Чемпіонаті Європи 2016 року. Коли йдеться про такі команди, ціле вочевидь є чимось більшим за суму частин.

Невипадково Жан-Поль Сартр, намагаючись досягнути сутність організацій, звернувся саме до футболу². Вільна дія чи діяльність (те, що Сартр називає «праксісом») у випадку футбольного гравця підкорена діяльності команди, вона одночасно інтегрована в неї й виходить за її межі, адже колективні дії групи дозволяють індивіду вдосконалювати свою майстерність через занурення в структуровану командну гру. Те, що відбувається в організованій команді, можна розглядати як постійний діалектичний взаємозв'язок між колективною, спільною діяльністю та яскравими допоміжними діями окремих гравців, які можуть уповні розкритися лише в групі. Увагу Сартра постійно привертає те, як організація утворює зв'язок між індивідуальним і колективним саме в завжди мінливій, динамічній структурі футбольної команди. Переміщення кожного гравця визначені його функціональністю (хороший воротар, тямущий центральний захисник, метикуватий півзахисник тощо), але ці індивідуальні характеристики розвиваються лише у творчій співпраці групи людей, яка добре грає в командну гру. Якщо ж команда на це не здатна, колективна діяльність перетворюється на суто індивідуальну — а відтак розвалюється й гра як така: гравці починають звинувачувати один одного, а фанати визіряються на них усіх. Оце

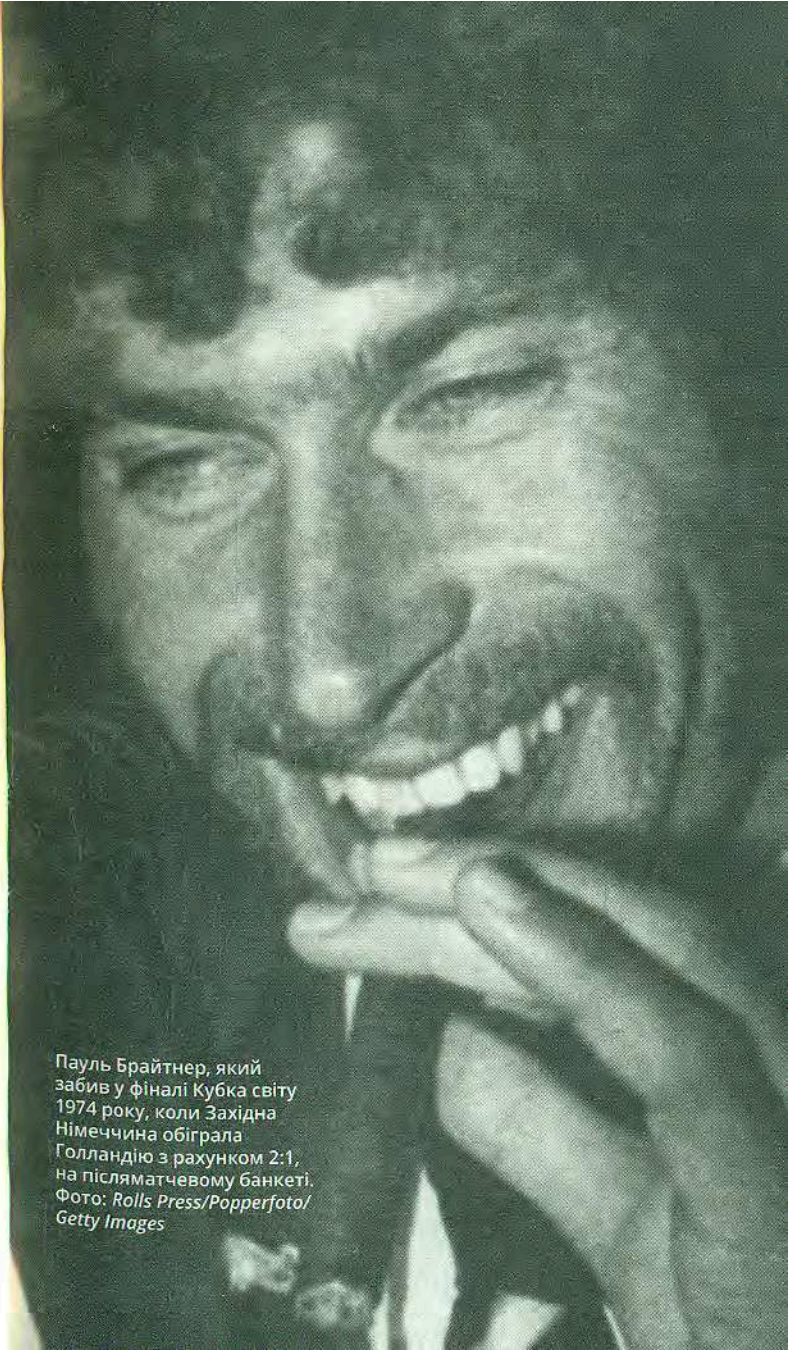
і значить «бути не у формі» — і в прямому, і в переносному значенні.

Колективна суть футболу впливає й на комунікацію між гравцями. Контраст між командою, де всі грають один за одного, і командою, де кожен грає лише за себе, — це теж діалектика, виявом якої є протистояння Ліонеля Мессі та Кріштіану Роналду. Зрозумійте мене правильно: я маю на увазі формальну комунікацію всередині команди як дієвого цілого, як ефективної інтерактивної мережі. Якщо гравці знаходять спільну мову на полі, то, найімовірніше, порозуміються і за його межами. Одначе не обов'язково. Дехто зі складу французької збірної, що виборола першість на Кубку світу 1998 року, поза межами поля явно й словом не перекинувся, а великий Ерік Кантона був не дуже комунікабельний, коли одноосібно визначав стиль гри ФК «Манчестер Юнайтед» у Прем'єр-лізі 1990-х років. А з урахуванням дедалі більшого мультимедіуму та відмінностей між культурним бекграундом гравців (поминаючи надзвичайно юний вік багатьох із них) мені особисто взагалі непросто уявити, що між ними може бути спільного. Та важливішими є правила загальнофутбольної мови, якою вони послуговуються під час гри.

Ці способи соціалізації позначаються на колективному житті фанатів і підживлюються ним (а мене цікавлять саме фанати, та до них ми ще повернемося). Поняття соціалізації вміщує навіть назва цього виду спорту — *Association Football*: у Сполучених Штатах це поняття скоротили до слова *soccer*. Футбол нерідко називали сокером і у Великій Британії, доки від кінця 1970-х це слово помилково «охрестили» американізмом. Футбол — це рух соціуму, вільної асоціації, гуртування людських істот, як писав у «Капіталі»

Маркс (щоправда, конкретно про футбол не йшлося, на жаль)³. Важливість футболу для багатьох із нас пояснюють саме переживанням союзу сердець і щирим відчуттям єдності, яке воно забезпечує. Розвиваючи цю тему, — і попри, мабуть, певний ризик — можна припустити, що найвідповіднішою ідеологічною доктриною для футболу є соціалізм. Свободою насолоджуються не на самоті, а тільки в складі спільноти й за її допомогою, коли групова діяльність охоплює та водночас вивіщує індивідуальну дію. Якщо знову згадати слова Білла Шенклі, то «соціалізм, у який я вірю, — це насправді не політика. Це спосіб життя. Це людяність. Я вірю, що правильний спосіб жити й досягати успіху полягає в об'єднанні зусиль колективу, коли кожен трудиться для всіх і кожен отримує свою частку винагороди після робочого дня». До речі, подібні думки можна знайти й у висловлюваннях бразильської футбольної легенди Сократеша, переможця Кубка світу-1974, західнонімецького марксиста Пауля Брайтнера чи колишнього капітана аргентинської збірної Хав'єра Санетті. Браян Клаф, який завжди був у перших лавах під час шахтарських протестів у 1980-х, сказав: «Для мене соціалізм виходить просто із серця. Не розумію, чому лише певна частина суспільства має гарантоване право на шампанське й великі будинки». Як зазначає Барні Роней: «Більшість клубів Прем'єр-ліги виросли при місцевих церквах або ж пабах... Ось сильна відповідь на тетчеріанську схильність вважати, нібито суспільства не існує»⁴.

Звісно, з таких соціалістичних сентиментів можна посміхнутися, принаймні співчутливо, особливо якщо згадати про гніздо авторитаризму й розсадник корупції за назвою ФІФА, керівний орган світового футболу, що облаштований

Пауль Брайтнер, який забив у фіналі Кубка світу 1974 року, коли Західна Німеччина обіграла Голландію з рахунком 2:1, на післяматчевому банкеті.
Фото: *Rolls Press/Popperfoto/Getty Images*